

Russiske krigsfanger i Agderfylkene 1942-45

Av Johnny Haugen

Under en fest i Ravndalen i Kristiansand en julkveld i 1945 tok nærmere 5000 nordmenn avskjed med 1500 russere. Mange vennskapsbånd ble knyttet og russiske løfter ble gift om å holde kontakt etter krigen. Men tiden gikk, og livstegnene var få.

Lite visste de mange sørlendinger om skjebnen som ventet de hjemsendte russiske krigsfangene. Flere av dem ble sendt til tvangsarbeid og fangeleirer i hjemlandet, der mange omkom av sult, kulde eller ble skutt i årene etter krigen.

På 1990-tallet dukket det opp nye opplysninger som viste at langt færre ble sendt til GULAG-leirene enn man først hadde trodd. Flesteparten var blitt sendt til arbeidsleirer og til eget hjemsted for å delta i gjenoppbyggingen av landet. Så hvorfor hadde de likevel ikke tatt kontakt?

Svaret kom først i 2001. Den tidligere russerfangeren, Ivan A. Korotja, som

Russerne brukte mye av fritiden i leiren til å lage instrumenter. I fredsdagene underholdt de nordmenn med sang, musikk og dans. Her fra en konsert i Ravnedalen sommern 1945.

nå hadde rundet 80 år, besøkte Kristiansand for første gang siden han hadde selv hadde sittet som fange på Møvik under krigen. Han var identisk med russerfangeren som hadde overlevert en balalaika i vennskapsgave til Kristiansand by under den store festen i Ravnedalen i 1945.

Han fortalte under sitt norgesbesøk at det var umulig for russere å sende takkebrev eller ha kontakt med vestlige borgere etter krigen fordi det ville bli oppfattet som spionasje i hjemlandet. Selv mente han å ha overlevd kun fordi han som lege var en ressurs Sovjetunionen hadde bruk for.

Men også de ideologiske konjunktorene under den kalde krigen bidro til å svekke interessen for de sovjetiske fangene i Norge. Mye fordi den norske krigs- og okkupasjonshistorien ble tolket innen for en stats- og nasjonal-historisk ramme, der det ikke ble funnet plass til skjebnen til de utenlandske krigsfanger. Et stort paradoks, all den tid det omkom flere russiske krigsfanger i Norge under krigen enn det samlede tap av nordmenn.

Men med Michael Gorbatsjovs «Glastnost» og «Perestrojka», som markerte slutten på den kalde krigen ved inngangen til 1990-tallet, ble forholdet mellom øst og vest gradvis oppmyket. Østeuropeiske og sovjetiske arkiver ble åpnet, og de første større studiene om russiske krigsfanger så dagens lys.

Også på Sørlandet kom de første beretninger om russiske krigsfanger på 1990-tallet, gjerne i en norsk patriotisk ramme, hvor nordmenn fremstod som «velvillige hjelpere» for russiske fanger og flyktninger. De mindre flatterende sidene ble lagt lokk på eller forbigått i all stillhet.

Etter hvert har det fremkommet nye opplysninger som danner grunnlaget for å gi en oppdatert oversikt over forholdene på Sørlandet under andre verdenskrig.

«Operasjon Barbarossa»

Med det tyske angrepet på Sovjetunionen - «Operasjon Barbarossa» - 22. juni 1941, ble den *tysk-russiske ikke-angrepspakten* fra 1939 brutt. Tyskland gikk til angrep på Josef Stalin og hans armeer, og møtte etterhvert stor motstand i det sovjetiske landskapet.

Kampen på Østfronten ble en menneskelig katastrofe. Omkring 30 millioner tyskere og russere omkom. I tillegg ble 5-6 millioner russere tatt som krigsfanger. 100 000 av dem ble sendt til Norge.

Krigsfangene ble sendt for å dekke behovet for arbeidskraft ved utbygging av «Festung Norwegen». Ansvar for leirene lå på OKW- Oberkommando der Wehrmacht, representert i Norge av Nikolaus von Falkenhorst. I tillegg hadde den tyske bygge- og anleggsorganisasjonen «Todt» behov for utenlandske krigsfanger til å utføre sine oppgaver.

De første fangetransportene til Norge kom i gang høsten 1941 for å øke i antall fram mot freden. Ved repatrieringen - hjemsendelsen av krigsfangene sommeren 1945, ble 84351 returnert til Sovjetunionen. 15000 eller ca. 15 % var i mellomtiden omkommet i Norge.

Fangeleirene på Agder

De russiske fangeleirene i Agderfylkene var underlagt kommando Stalag 303 i Lillehammer. Våren/sommeren 1942 kom de første russiske krigsfangene til landsdelen. I kystområdene rundt Lista var det stort behov for festningsverk, brakker, bunkers og en flyplass. I mai-juni 1942 ble 550 polakker og russiske krigsfanger sendt til området. Bedehus, låver, skoler og privathus ble ombygd til provisoriske fangeleirer omringet av piggtråd og høye gjerder. Kåde- og Oreleiren på Lista ble Sørlandets største med tilsammen 600 fanger.

Etter hvert kom egne leirer i Bakke, Flekkefjord, Fjotland, Lista, Farsund, Herad, Lyngdal, Kvås, Austad, Mandal, Hægebostad, Greipstad, Vennesla, Øvrebø, Hægeland, Tveit, Randesund, Oddernes og Kristiansand.

I Aust-Agder var leirene både mindre og færre. Flesteparten lå i innlands-kommunene, men med noen unntak: Vegårshei/Gjerstad, Tromøy, Arendal, Tovdal, Åmli, Vestre-Moland, Herefoss, Birkenes, Iveland, Bygland, Evje og Hornnes.

Totalt ble det bygd opp 20-25 større eller mindre leirer i Agderfylkene mot nærmere 400 på landsbasis. For de 2000-3000 russiske krigsfangene på Agder var arbeidsoppgavene mange: Skogsarbeid med vedhogst, trefelling og fløting, grøftegraving og nydyrking. Andre deltok i byggeprosjekter på veier, jernbanen, tunneler, flyplasser, snømåking og lossing. Alt for å bygge ut «Festung Norwegen».

Etterretningsbilde fra XU-agent Henry Aamo i 1943. Bildet viser russerleiren på Nodeland i Greipstad (foto utlånt av Stiftelsen Arkivet).

Fangebehandling og hjelp til krigsfangene

Til tross for at lokalbefolkningen fryktet dødsstraff for å hjelpe russiske krigsfanger, mottok flere fanger hjelp fra sivilbefolkningen. Det ble smuglet inn matpakker, klær og andre gjenstander mens fangevokterne snudde seg bort. Men mye var avhengig av leirsjefen og de norske/tyske fangevokternes syn på krigsfangene. Der leirvaktene kom rett fra østfronten, ble krigsfangene i større grad sett på som fiender som skulle tilintetgjøres. I andre tilfeller var det om å gjøre å beholde arbeidskraften lengst mulig, og fangebehandlingen var relativt god. Fangene ble hovedsakelig delt i to hovedgrupper: De som tjenestegjorde under Wehrmacht (hær, luftvåpen og marinen), og de som gjorde tjeneste under den tyske Organisation Todt. I en egen kategori kommer de såkalte «frivillige», russere som gikk i tysk tjeneste mot å få samme rasjon og pleie som de tyske soldatene. De fikk ikke bære våpen, men ble satt til «Erganzungsdienst», hjelpetjeneste som inkluderte transportarbeid, vedhogst og forefallende arbeid inne i de tyske soldatleirene. I følge en rapport var ca. 15 % av det totale antall russiske fanger på Agder gått inn i «tysk tjeneste» ved freden, dvs. 157 av 1042 fanger. Eksempler på fanger i den «frivillige» hjelpetjenesten finnes i Vennesla, Gjerstad og Evje. I Vennesla fikk 10-12 russiske transport- og lagerarbeidere på Hunsfoss Skole tillatelse til gå inn og ut av leiren som de ville. I en leir i Gjerstad fikk fangene på tilsvarende vis lov til å hente forsyninger på egen hånd og gikk på bærtur utenfor leiren for å spe på en mager kost. På Evje fikk russere hente mel på en lokal mølle, uten å være omgitt av vakter.

Forsøkte å rømme

Forholdene var likevel så vanskelig at flere av fangene forsøkte å rømme fra leirene. En del endte opp hos familier og lokalsamfunn som holdt fangene i dekning fram til freden. Her kjenner en tilfeller fra både Feda, Hægebostad, Øvrebø, Tovdal/Gjøvdal og Landvik. Når det ikke var mulig å holde dem i dekning, ble fangene transportert over til Sverige via flyktningerutene til Milorg/Sivorg.

Det var ikke uten risiko å hjelpe russiske krigsfanger. På Agder ble flere truet med fengsel, derav 30 som De facto ble sendt i fangenskap, og omkring halvparten av dem til Tyskland. I noe som var et særtilfelle, ble lyngdølen Karl Johan Lindstrand skutt og drept den 19. mai 1943 for å ha forsøkt å hjelpe forbipasserende russiske krigsfanger uten tillatelse fra de tyske vaktene.

Men slett ikke alle var like behjelpelig mot russiske krigsfanger. I et tilfelle i Greipstad ble en fange angitt

Lyngdølen Karl Johan Lindstrand var den eneste nordmann fra Agder som ble skutt under krigen for å ha hjulpet russiske krigsfanger (foto hentet fra Våre Falne 1948-49).

Høsten 1944 flyktet tre russere fra leiren på Moseidmonen i Vennesla. Etter kort tid fikk de hjelp av venndølen Georg Granly til å komme seg i dekning. Gjennom hele vinteren og fram til freden klarte han å skaffe mat til flyktningene, som flyttet rundt i hus og hytter i Vennesla og Øvrebø. Her tar de avskjed, russeren ved navn Mischa og Georg Granly (til venstre) før hjemreisen.

etter flukt og pågrepet. Kort tid etter ble fangen skutt. I et annet tilfelle på Byglandsfjord ble to russiske krigsfanger angitt til lensmannen. Også her ble russerfangene pågrepet og senere skutt.

Mange omkom

Lokalhistorisk litteratur gir indikasjoner på at minst ett par hundre russiske krigsfanger omkom under fangenskap i landsdelen. Mange av dem bukket under av sult, kulde, tungt arbeid, ble mishandlet eller skutt.

SS-Hauptsturmführer Rudolf Kerner fortalte i et avhør etter krigen at Sikkerhetspolitiet (Sipo) i Kristiansand først høsten 1943 fikk ordre fra Polizeiführer und General der Waffen SS (Wilhelm Rediess) om behandling av russiske fanger. De gikk i korte trekk ut på at fangene skulle henrettes om de satte seg opp i mot leirordningen, forsøkte å rømme eller begikk tjuveri.

Det tyske sikkerhetspolitiet i Kristiansand protesterte i første omgang mot ordren fordi de ikke hadde eksekusjonspeletong, og Wehrmacht ble nødt til å utføre eksekusjoner på egen hånd. Men Sipo anført av Hans Petersen, senere Meyer og Glomb, fikk likevel hovedansvaret for behandlingen av russiske krigsfanger på Sørlandet under resten av krigen.

I februar 1943 tok de første henrettelsene av russiske krigsfanger til rundt Kristiansand. Frem til freden passerte nærmere 50 navngitte krigsfanger

kretsfengslet og Arkivet. De ble henrettet på Bragdøya, Oksøy fyr, Vollevannet og Jegersberg ved Kristiansand.

Hovedarkitekten bak aksjonene var SS-Hauptcharführer og kriminalsekretær Paul Glomb.

Dumpet i sjøen

I oktober 1944 ledet han henrettelsen av 11 russerfanger på Bragdøya. Samtlige russerfanger ble kommandert til å grave sine egne graver, kle seg nakne og knele ved på gravkanten for å motta nakkeskuddene. De to siste måtte selv delta i begravelsen av sine kamerater før de selv ble tatt av dage.

Et annet tilfelle var da Glomb sammen med Willführ, Nietzsche og Schnoor hengte 3 russere i en båtmast nær Oksøy fyr i slutten av januar 1945. Etter «sermonien» ble fangene dumpet i sjøen ved hjelp av ståltråd og murstein. Det samme skjedde med Louis Hogganvik fra Sør-Audnedal som ble dumpet for å skjule at sikkerhetspolitiet hadde gått for langt i sine torturmetoder. Etter disse hendelsene fikk Glomb tilnavnet «russermorderen».

M/S Palatia

Den største tragedien var likevel senkingen av frakteskipet M/S Palatia utenfor Lindesnes 21. oktober 1942. En tysk skipskonvoi var på vei til Lødingen og Harstad med flere tusen russiske krigsfanger. Utenfor Kristiansand gikk et av skipene, D/S Ostland på grunn, og måtte slepes inn til kai. I mellomtiden ble M/S Palatia, beordret til å seile videre sammen med en mindre ubåtjager. Det var gitt løfte om luftsikring fra Luftwaffe på Kjevik, men flyet kunne ikke lette på grunn av lavt skydekke.

Omkring kl. 15 gikk flyalarmen ved Lindesnes. Fire fly fra «Squadron Royal New Zealand» var på oppdrag, da de oppdaget M/S Palatia utenfor kysten. Skipet ble straks bombet med en lufttorpedo og senket. Det ble den nest største skipskatastrofen langs norskekysten under krigen. Av de 1000 russiske krigsfangene om bord, overlevde i underkant av 100. I tillegg omkom tyske vaktssoldater og den norske losen Johannes Sandvik fra Stavanger.

De som kom hjem

Under Jalta-konferansen mellom USA, Storbritannia og Sovjetunionen i februar 1945 ble det inngått en utvekslingsavtale om å sende de russiske krigsfangene tilbake til hjemlandet etter krigen. I Agderfylkene foregikk repatrieringen utover sommeren 1945 ved hjelp av Hjemmestyrkene (HS). Fangene ble samlet på Evjemoen, Snartemo/Lista, Øvrebø, Greipstad, Oddernes og Kristiansand, før de ble sendt av gårde med jernbanen og transportskip østover, via Oslo, Sverige og Finland.

Lysglimt

Oppholdet på Sørlandet var selvsagt ikke helt uten lysglimt. På Møvik fikk

en del russiske krigsfanger overta tyskernes brakker i fredsdagene i mai 1945. I en av brakkene var et piano, og under hjemsendelsen klarte ikke de musikkglade russerne helt å forlate musikkinstrumentet i den tomme brakka. De tok likegodt med seg hele pianoet på toget!

Men et av vaktmannskapene i leiren oppdaget at pianoet var borte, og politiet la seg på hjul under fulle sirener. På Grovane Stasjon i Vennesla klarte de å stoppe toget, og pianoet ble satt av på perrongen. Der ble det senere hentet av sine rettmessige eiere.

Tilbake i hjemlandet

Tilbake i hjemlandet ble flere av fangene stemplet som desertører og forrædere for å ha latt seg ta til fange i levende live. En undersøkelse utført av russeren Viktor N. Zemskov på 1990-tallet, viste at av de 4,2 millioner hjemvendte sovjetfangerne, ble

- * 6,5 % sendt til fangeleirer i nord med generelt amnesti i 1956
- * 14 % sendt i arbeidsleire for å delta i gjenoppbyggingen av landet
- * 19 % innkalt til militærtjeneste
- * 58 % fikk reise til sine hjem

De som overlevde utrenskningsprosessen måtte i alle tilfeller bryte kontakten til Vesten av frykt for å bli stemplet som spion. Det var resultatet av den kalde krigen.

50 russiske krigsfanger henrettet i Agderfylkene under andre verdenskrig

Om lag 50 russiske krigsfanger ble henrettet av det tyske sikkerhetspolitiet i Agderfylkene under andre verdenskrig. I tillegg omkom flere hundre under arbeidsulykker, av kulde, sult og mishandling. Totalt er 250 russere gravlagt på Agder. Mange stammer fra senkingen av Palatia høsten 1942.

- De to første russerne ble skutt i februar 1943 av gestapisten Friedrich Wilhelm Meyer ved Vollevannet i Kristiansand. Russerne ble tatt etter å ha flyktet fra en av fangeleirene i nærheten og for å ha utført innbrudd. Russerne ble senere innhentet av den tyske Wehrmacht, og overlevert til sikkerhetspolitiet. Keners ordre var å henrette begge. Siden Meyer var relativt ny i Kristiansand, fikk han med seg Sipo-folkene Drømer, Willführ og Korte til å påvise et egnet rettersted. Ca. 100 meter fra Ålefjørveien i enden av Vollevannet øst for Kristiansand ble begge skutt av Meyer. De ble lagt i samme grav.
- To måneder senere ble en ny russer overlevert fra Wehrmacht. Han nektet å arbeide, og «oppviglet» andre til det samme. Han flyktet, men ble senere pågrepet. Han ble tatt med til Vollevannet, og skutt ca. 50 meter fra den første graven. Tilstede var Meyer som stod for selve henrettelsen, og

Russiske fanger på Søyland ved Flekkefjord under andre verdenskrig. Det var vanlig å se barn som forsøkte å smugle inn små matpakker til dem mens vaktmannskapene snudde seg bort. Som takk fikk lokalbefolkningen små gjenstander av tre og metall tilbake (foto hentet fra Olav Arild Abrahamsen: «Flekkefjord på 1900-tallet. Omstilling og vekst», 1987.)

Heinze, Korte og Ulizka som medhjelpere. Etter krigen ble alle de tre likene ved Vollevannet brakt til Kristiansand krematorium.

- Høsten 1943 fikk Meyer ordre om å skyte to russere som hadde flyktet etter arbeidsnekting. Russerne ble de aller første som ble skutt på Bragdøya utenfor Kristiansand. Gromann deltok på oppdraget, og Gellert var sjåfør. I det Meyer gikk innover øya for å finne en brukbar eksekusjonsplass, dro russerne Gromann og Gellert ned i vannet. Det oppstod basketak, men Gromann kom seg opp, og skjøt en av russerne. Den andre ble druknet. Likene ble tatt opp i båten, og gravlagt på den andre siden av øya.
- Senere på høsten 1943 ble nok en russerfange henrettet på Bragdøya. Meyer tildelte fangen nakkeskudd, men det er ikke kjent hvem av de andre Sipo-folkene som var med under oppdraget.
- I juni 1944 skjøt Meyer 2 russiske krigsfanger på Bragdøya sammen med Paul Glomb, Schultz, Ulizika og Dziadek. Geller var sjåfør. Den ene russeren hadde flyktet fra Lista, og ble tatt etter flere innbrudd. Han ble dømt til døden, og sammen med en annen krigsfange ble han henrettet på Bragdøya i begynnelsen av juni.

Bildet viser en russisk fangeleir i Bøenkrysset i Tveit. Leiren lå i nordøstenden av rullebanen på Kjevik flyplass og bestod av karakteristiske åttekantede, teltliknende trebrakker. De ble svidd av St. Hansaften 1945. Da var flesteparten av fangene overflyttet til Todt-leiren på Rosseland i Greipstad, som var en av oppsamlingsleirene for russerfangene på Sørlandet (Foto utlånt av Olav Bakken, Tveit).

- Tre uker senere ble to nye russere tatt med til Bragdøya av Meyer, Glomb, Gottschald og Dziadek. De hadde stjålet husdyr og slaktet dem. Meyer stod for eksekusjonen av begge.
- I . august 1944 ble 4 russerfanger fra Lista skutt og henrettet på Bragdøya av Glomb. I fravær av Meyer hadde han med seg Ulzika, Preil og Weidenbruch. Gellert var som vanlig sjåfør.
- 21. august 1944 ble 2 russere og en polsk krigsfange skutt. Polakken hadde slått til en tysker, russerne ble skutt fordi de nektet å gå inn i general Wlassows arme mot de allierte. Glomb utførte skytingen med hjelp av Ulzika, Preil og Weidenbruch. Gellert var sjåfør nok en gang. 21. oktober 1944 ble hele 11 russere skutt på Bragdøya (flere fra Lista, en fra Greipstad).
- Glomb fikk hjelp av Bertling, Dziadek og Weidenbruch. Glomb skjøt samtlige fanger. Til sammen ble 24 russiske og 1 polsk krigsfange henrettet på Bragdøya under krigen, derav stod Glomb for 18 av dem.

På Moi i Hornnes var en russerleir med omkring 50 fanger. Bildet er fra feiringen fredssommeren 1945. (Foto utlånt av Alf Georg Kjetså, Hornnes.)

- I slutten av januar 1945 brakte gestapisten Glomb, Willfuhr, Nietzke og Schnoor med seg tre russere (to fra Lista) til Oksøy fyr utenfor Kristiansand. Samtlige ble hengt i båtmasten, før de ble dumpet i sjøen ved hjelp av ståltråd og murstein. I samme aksjon ble nordmannen Louis Hogganvik fra Sør-Audnedal dumpet i sjøen i en striesekk for å skjule at sikkerhetspolitiet hadde gått for langt i sine torturmetoder.
- I mars 1945 ble to russere kjørt til Gimlemoen fra Arkivet (fra leiren på Dalane). De hadde stjålet klær og solgt gjenstander, og skulle henrettes av Wehrmacht. Wehrmacht nektet og Glomb utførte utførte eksekusjonen. De ble skutt ca. 1 km fra Gimlemoen.
- 28. april 1945 ble to russere skutt i nakken av Glomb på Øvre-Jegersberg etter å ha klaget på maten. Til stede var Loeven fra Sipo.
- 5. mai 1945 ble 3 nye russere fra Dalane skutt av Glomb på Øvre-Jegersberg. I det russerne skulle skytes, ropte de «Hurra», og sprang til hver sin side. Glomb skjøt en, Loeven en annen, og den siste ble skutt av det tilstedeværende tyske Feldgendarmet.

I tillegg ble russere og andre utenlandske krigsfanger mishandlet og skutt andre steder på Agder, men det nøyaktige antallet er ikke kjent.

De tyske gestapistene måtte selv grave opp likene av de russiske krigsfangene de hadde skutt. Her fra Bragdøya i 1945 (Foto utlånt av Stiftelsen Arkivet). «Russermorderen» Glomb innfelt.

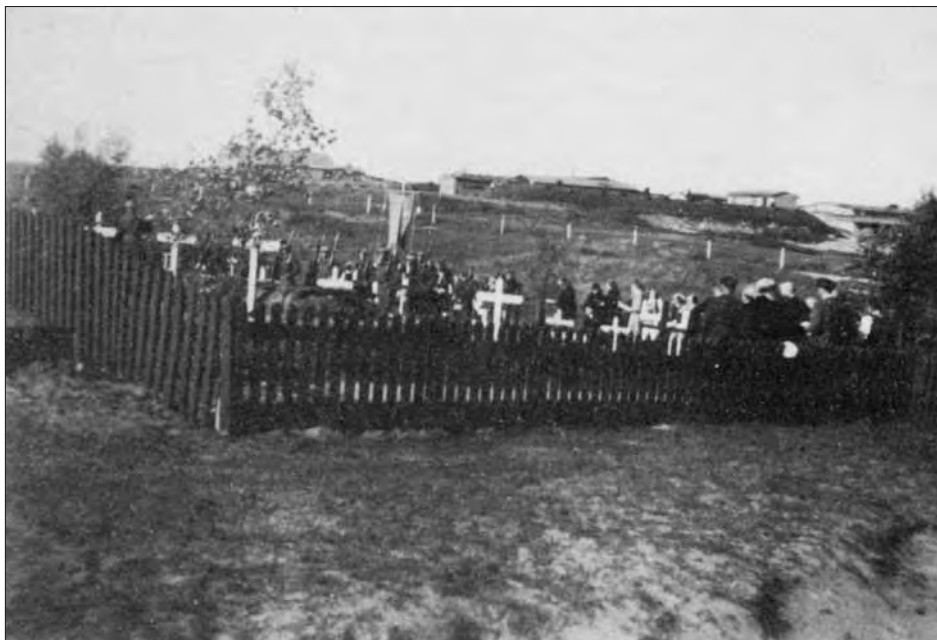

En av russerne i Hommeleiren i Øvrebø forulykket og ble gravlagt ved Øvrebø kirke. Her under under begravelsen (foto utlånt av Vennesla og Øvrebø Historielag).

Russiske fangeleirer på Agder

Vest-Agder:

- * Kvaderaturen/Elvegata 10-12. Ca 10-15 fanger
- * Møvik (ca.200 fanger), Gimlemoen (ca. 70-80 fanger), Fiskaa/Rige (ukjent antall).
- * Dalane (ca. 100 fanger) og oppsamlingsleir på Augland ved freden (ca. 200 fanger)
- * Randesund: Bjørnestad (1943-45). Ca 60 fanger
- * Tveit: Bøenjordet ved Kjevik flyplass (1943-45). Ca. 280 fanger under krigen, ca 500 etter freden i 1945
- * Vennesla: Vikeland/Hunsfoss skole og Moseidmonen (1943-1945). Ca. 10-12 fanger
- * Øvrebø: Stallemo med ca. 10-12 fanger og oppsamlingsleir på Homme i 1945 med ca. 500 fanger
- * Greipstad: Rosseland og Nodeland (1942-45). Ca. 40 fanger
- * Hægeland: Kile Skolehus. Ca. 10-20 fanger
- * Mandal: Landhobde. Ca 200 fanger
- * Kvås: Vemmestad. Ukjent antall
- * Hægebostad: Snartemo (1944-45). Oppsamlingsleir ved freden med ca. 200 fanger

Den 29. mai 1945 opplyste Farsund avis at totalt 128 russiske krigsfanger fra leiren på Vesthassel på Lista var døde. Av disse var 20 skutt, mens de øvrige hadde sultet i hjel. Her er kirkegården. Kådeleiren kan skimtes i bakgrunnen (foto utlånt av Birger Penne, Lista).

- * Lyngdal: Å Skole, Romsleiren og Bergeleiren (1942-45) med ukjent antall fanger
- * Austad: Hausvikodden. Ca. 100 fanger
- * Herad: Kvåle ungdomshus og leir på Drange. Ukjent antall
- * Farsund: Sunde og Råstad. Ca. 100 fanger
- * Lista: Samlet ca. 1000 fanger fordelt på flere leire
- * Kvinesdal: Liknes, ca. 10 fanger
- * Fjotland: Knaben Gruver og Netlandsnes/Bergemoen (1942-45). Ca 250 russiske fanger
- * Søyland. Ca. 20 fanger
- * Bakke. Bakke Idrettsforenings klubbhus. Ca.40-50 fanger

Aust-Agder:

- * Gjerstad: Lunden (1943). Ca. 30 fanger
- * Tromøy: Hoveleiren (1945). Ca. 20 fanger
- * Arendal: Myrene. Ca.20-25 fanger
- * Tovdal: Ytre Ramse (1943). Ukjent antall fanger
- * Åmli: Simonstad. Ukjent antall fanger
- * Vestre Moland: Maurviga på Justøya. Ca. 30 fanger
- * Herefoss: Gauslå. Ukjent antall fanger

- * Birkenes: Tollnesholta. Ukjent antall fanger
- * Iveland: Svengestøl Gård. Ca. 10-20 fanger
- * Bygland: Byglandsfjords skole (1944-45). Ca. 20-30 fanger
- * Evje: Evjemoen militærleir, Evje skole og Syrtveit. Ca. 100 fanger
- * Hornnes: Moisund (1945). Ca. 50 fanger

Feiring før avreise fra Hommeleiren i Øvrebo. Her skimtes tre lokale damer. Fra venstre Elisabeth Uleberg, Aslaug Upsahl og Marry Bakke. Foran med sixpence sitter Albin Almedal. (Foto utlånt av Oddleiv Almedal og Øvrebo Ungdomslag.)

Fra leiren på Rosseland i Greipstad.

Russiske fangeleirer i Agderfylkene 1942-45

(De minste arbeidsleirene er ikke avmerket på kartet)

